

سرگذشت نفیس ترین مجموعه های ایرانی

حرف‌های ویلیام هاروتیونیان از تاریخ تمبر در ایران

مصاحبه گر: آزاده شه‌میر نوری

روزنامه آسیا

اول تیر ماه ۱۳۸۴ خورشیدی

در دهه های سی ، چهل و پنجاه اشتیاق برای جمع کردن آلبوم های تمبر خیلی زیاد بود. در بیشتر خانواده ها يك آلبوم تمبر قدیمی از آن دوران یا حتی دهه شصت باقی مانده است. اما این اشتیاق امروز کم کم به فراموشی سپرده شد ، حتی نمی دانیم يك مجموعه تمبر با ارزش و نفیس چه ویژگی هایی دارد. و یا حتی شاید خیلی از ما سال به سال هم با دقت تمبر روی يك نامه را که به دست مان رسیده یا می خواهیم برای کسی بفرستیم، نگاه نکنیم. سرگذشت تمبر در ایران اما به سال های خیلی دور برمی گردد، اولین تمبرهایی که در ایران منتشر شد، اکنون از با ارزش ترین تمبرهای کلاسیک جهان به شمار می آیند و برای مجموعه دارهای حرفه ای بسیار جذابند. خیلی ها آروز دارند که یکی از آنها به آلبومشان اضافه شود تا مجموعه نفیس تری داشته باشند و تمبرهای شیر و خورشیدشان کامل شود. بازی با تمبرها و نگهداری از آنها می تواند خیلی زیبا و دوست داشتنی باشد به شرط آنکه قواعد بازی را بلد باشید. یعنی بدانید که به این سادگی ها نمی شود هر دفتر تمبری را يك مجموعه خواند. "ویلیام هاروتیونیان"، مدیر سابق انجمن تمبر ایران، از مجموعه داران تمبر و علاقه مندان به تمبرهای کلاسیک ایران یعنی تمبرهای شیر و خورشیدی است. وقتی گفته های او را بخوانید متوجه می شوید که يك تمبر چطور می تواند برای شما حکم يك سرزمین کوچک گمشده را بازی کند که با پیدا کردن و گذاشتن هر قطعه در جایش، می توانید دنیای خیالی تان را کامل کنید .

از تمبر زیاد شنیده ایم، اما شما برای مان بگویید، چه زمانی ایرانی ها با تمبر آشنا شدند؟

داستان تمبر يك داستان مکتوب و مورد تایید همه کارشناسان نیست، اختلاف نظرهای زیادی در این باره وجود دارد. خود ایرانیان اطلاعات جالب توجهی مکتوب نکردند. تعداد محدودی مقاله توسط انگلیسی ها در سال های ۱۹۲۳ تا ۱۹۲۶ درباره تمبر ایران نوشته شده و در مجله تمبرشناسی بریتانیا منتشر شده است که تنها مدارك

مستند تمبر ایران هستند. مطالعات بعدی اکثرا بر مبنای این مطالب انجام شده است. انگلیسی‌ها به تمبر و تمبر بازي علاقه داشتند به خصوص تمبرهاي ایرانی که قابلیت مجموعه کردن را دارند.

مگر تمبرهاي ایران چه ویژگی‌اي دارد؟

همه تمبرهاي ایرانی برای مجموعه داران جالب نیستند، فقط تمبرهاي شیر و خورشید که اولین تمبرهاي ایرانی محسوب می‌شوند، برای مجموعه دارها جالب هستند. تمبرهاي بعدی که چاپ‌های غیررسمی و تقلبی زیاد دارند مورد توجه کمتری هستند.

چرا این تمبرها برای مجموعه دارها جالب است؟

ماجرا به این سادگی‌ها و با گفتن يك یا دو کلمه تمام نمی‌شود و به ورود تمبر به ایران ارتباط دارد. حدود سال ۱۸۶۵ میلادی به دنبال سفر ناصرالدین شاه به فرنگ دولت ایران در صدد سفارش چاپ و طراحی تمبر بود. اولین طرح تمبرها، متعلق به شخصی به نام ریستر بودند. او فرانسوی بود بعد از اینکه متوجه شد، دولت ایران تصمیم دارد، برای پست نامه از تمبر استفاده کند، چند تمبر با نقش شیر و خورشید طراحی کرد و به ایران فرستاد. اما این تمبرها هرگز مورد تایید قرار نگرفت.

چرا؟

دلیل آن دقیقا مشخص نیست اما دولت ایران در پاسخ خود به ریستر اعتراض کرده بود که چرا بدون اجازه رسمی دولت اقدام به چاپ تمبر کرده است و چرا شیر را به صورت نشسته ترسیم کرده است و ابهت لازم را ندارد. در صورتی که این دلیل نمی‌تواند حقیقت داشته باشد، چون در همان زمان هم در بسیاری از مدال‌ها و نشان‌های قاجاری شیر به صورت نشسته تصویر می‌شد.

یعنی ریستر بدون اینکه سفارشی به او داده شود، این تمبرها را طراحی کرده بود؟

به نظر نمی‌آید که این احتمال چندان قوی باشد. حتما مذاکراتی صورت گرفته است. اما هیچ صورت جلسه، نامه و یا مدرکی باقی نمانده است که این نکته را ثابت کند. با این حال به نظر نمی‌آید که ریستر سرخود این تمبرها را طراحی کرده باشد. در همان نامه اعتراض آمیز، دولت ایران اعلام کرده بود که شخصی به نام بار نمونه‌هایی طراحی کرده که مورد قبول واقع شده است.

پس اولین تمبرهاي ایران نمونه‌هاي بار هستند.

بله. او بر اساس تمبرهایی که در جهان چاپ می‌شد برای ایران هم تمبر طراحی کرد. آن زمان هر رنگی نشانه يك قیمت بود. مثلا بنفش نازل ترین قیمت تمبر در هر کشوری به شمار می‌آمد.

بار برای چهار قیمت يك، دو، چهار و هشت شاهی تمبر طراحی کرد. بهای ارقام در چهار گوش تمبر به فارسی نوشته شده بود و در دایره وسط شیری ایستاده جلوی خورشید با شمشیری در دست قرار داشت.

خوب نکته جالب این تمبرها کجاست؟

بار، برای هر رقم ۵ قالب درست کرد. طبیعتا چون قالب‌ها را با دست ساخته بود خطوط طرح آنها تا اندازه‌ای با هم تفاوت دارند که قابل تشخیص هستند. بعدها تفاوت تمبرهایی که از روی آنها ساخته شده بودند مشخص شدند و همین مساله باعث شد، مجموعه دارهاي تمبر به دنبال جمع کردن همه نمونه‌ها باشند.

مگر تمبرهای ایرانی چه تنوعی دارند؟

بار قالب‌های يك شاهي را در کنار هم، قالب‌های دوشاهي را کنار هم و به همین ترتیب چهار و هشت شاهي را هم کنار هم گذاشت و آنها را در يك قالب بست. در ردیف اول يك شاهي‌ها؛ دوم دوشاهي، سوم هشت‌شاهي و چهارم چهارشاهي. اینکه چرا اول هشت شاهي را گذاشت و بعد چهارشاهي معلوم نیست.

آنها را روی کاغذهای بزرگ در کنار هم چاپ کرد. یعنی در هر ورق بیست عدد تمبر با قیمت‌های مختلف گذاشت. چون کاغذها بزرگ بود 20 تمبر در نصف آن جا می‌شد، بعد از چاپ کاغذ را برمی‌گرداندند و آن طرف هم 20 تمبر معکوس همان‌ها چاپ می‌کردند. یعنی قالب اول يك شاهي این بار زیر قالب پنجم يك شاهي چاپ می‌شد.

بار تعدادی از این تمبرها را در چهار رنگ مختلف چاپ کرد و به ایران فرستاد بعضی از این ورقه‌ها باقی‌مانده است اما نه به صورت کامل. یکی از جذابیت‌های این تمبرها برای مجموعه دارها این است که بگردند و تمبرهای کم شده در ورق را پیدا کنند و سر جای خود بگذارند. مثلاً دومین کلیشه تمبر چهارشاهي‌ها که در رنگ نارنجی چاپ شده است. بعضی از این 20 تمبر بسیار کمیاب هستند و بعضی‌ها بیشترند، همین باعث می‌شود قیمت تمبرهای نمونه بار متفاوت باشند.

مثلاً چه قیمت‌هایی دارند؟

تا زمانی که تمبری برای فروش گذاشته نشود نمی‌توان روی آن قیمت قطعی گذاشت.
چرا؟

چون ممکن است همان لحظه که می‌خواهی تمبری را بفروشی، یکی دیگر هم از همان نمونه و همان رنگ بخواهد تمبرش را بفروشد یا مشتری کم و زیاد باشد. مثلاً چند سال پیش از یکی از نمونه‌های بار، تعدادی تمبر وارد بازار شد و مجموعه داری تمبرهایش را فروخت. این تمبرها آنقدر تاثیر داشت که قیمت تمبرهای آن نمونه را پایین آورد. تمبری که تا ده سال پیش از آن بیست هزار تومان هم فروخته می‌شد، دیگر به قیمت 5 هزار تومان هم خریدار نداشت.

بعد از اینکه بار، تمبرهایش را به ایران فرستاد اتفاق جالب دیگری نیفتاد؟

چرا. بار از هر 5 قالبی که برای هر قیمت طراحی کرده بود، يك نمونه را برداشت. یعنی از نمونه يك شاهي قالب اول، نمونه دو شاهي قالب دوم، نمونه هشت شاهي قالب سوم و از نمونه چهارشاهي قالب چهارم را برداشت و از هر رقم چهار کلیشه به ایران فرستاد.

از این نمونه‌ها اولین سری رسمی تمبرهای ایران معروف به سری باقری چاپ شده اند بین سال 70 _ 1868 بعد از اینکه این تمبرها در تیراژ لازم چاپ می‌شدند آنها را می‌بریدند، به دسته‌های صدتایی تقسیم می‌کردند و روی تمبر رویی کلمه «يك صد عدد» نوشته می‌شد. از این تمبرها هم تعدادی باقی مانده است که این مساله را ثابت می‌کند. اما نکته جالب اینجاست که در ایران وقتی خواستند تمبرها را چاپ کنند هر نمونه قیمت را به صورت بلوک کنار هم گذاشتند یعنی يك شاهي‌ها را به صورت دو در دو کنار هم قرار دادند. از نمونه بلوک کامل یک شاهی 2 نمونه باقی مانده است.

پس در حقیقت جذابیت مجموعه‌های تمبر به جای این معماها و بازی‌هاست.

بله و چون تمبرهای ایران با دست چاپ می‌شد از این جذابیت‌ها و معماها زیاد دارد. حالا تغییر کاغذ، رنگ های کاغذها، رنگ چاپ و غیره را هم اضافه کنید .

و بعد چه اتفاقی افتاد .

مشکل تمبرهای سری اول باقری، این بود که حروف انگلیسی برای قیمت نداشت. در چاپ دوم، زیر شکم شیر به انگلیسی قیمت تمبرها را اضافه کردند و چون این کار باز هم با دست روی قالب‌ها انجام شد، به تفاوت‌ها اضافه کرد. البته دیدن این تفاوت‌ها نیاز به دقت دارد و اگرچه کسانی که در کار جمع کردن تمبر هستند، این تفاوت‌های جزئی را به راحتی می‌بینند.

چرا سری اول تمبرهای شیر و خورشیدی به سری باقری شهرت دارند؟

هیچ دلیل منطقی ای وجود ندارد. این هم از همان نکات مبهم چاپ تمبر در ایران است. ما در آن دوره نه چاپخانه ای به نام باقری داشتیم، نه شخصی به این اسم، نه خیابان و نه پستخانه ای.

تنها حدسی که می‌زنم، این است که تمبرهای بار که توسط فرانسوی‌ها وارد ایران شد، با همان لهجه فرانسوی خوانده می‌شد یعنی «ر» آن بین «ق» و «ر» تلفظ می‌کردند و ایرانی‌ها چون نمی‌توانستند آن را راحت ادا کنند، به آن باقری گفتند.

حتما بعد از اینکه عددها به لاتین زیر شکم شیر نوشته شد، باز هم نمونه های جذاب دیگری برای مجموعه دارها بود .

بله. جالبتر اینجا بود که این بار قالب‌ها را به صورت بلوک نبستند، به صورت ردیفی در کنار هم قرار دادند و هر بار که آنها را باز می‌کردند تا جوهرشان را پاک کنند، جای قالب‌ها جابجا می‌شد و ترکیب های جدیدی به وجود می‌آمد. مثلا قالب A يك بار در کنار B بود، يك بار در کنار D . مرحوم دكتور دادخواه از مجموعه داران تمبر ایرانی است که تحقیقات زیادی درباره تمبرهای شیر و خورشید انجام داد و انواع مختلف آنها را شناسایی کرد. او زحمت زیادی برای شناسایی تمبرهای ایرانی کشید و هنوز هم بعد از سال‌ها، نمونه‌هایی پیدا نشده که به نمونه های شناسایی شده او اضافه شود. او اطلاعاتش را در سال ۱۳۳۹ در کتابی با تیراژ ۱۰۰ نسخه به نام تمبرهای اولیه شیر و خورشید ایران چاپ کرد. در آن کتاب علاوه بر اطلاعات تمبرهای شیر و خورشید، تعداد سری‌ها و تمبرهایی که در مجموعه‌های مختلف بود نیز آورده شده است. به دومین سری که به صورت ردیفی کنار هم چاپ شده بود، سری "کاردی" می‌گفتند. چون بین این تمبرها را با کارد یا ابزار تیزی سوراخ سوراخ کرده بودند تا راحت از هم جدا شود. این تمبرها در سال ۱۸۷۵ چاپ شده اند .

گفتید بعد از هر بار پاک کردن، قالب‌ها متفاوت از دفعه گذشته کنار هم قرار می‌گرفت. در سری قبل که بلوکی چاپ می‌شد این اتفاق نیفتاده بود؟

احتمالا افتاده، اما چون فقط دو نمونه بلوک از هم جدا نشده از تمبرهای سری باقری مانده، نمی‌توان نظر قطعی داد .

این نمونه‌ها کجاست؟

يك مجموعه دار اسرائیلی که نام "یوسف حکمی" مجموعه نفیسی از تمبرهای ایران دارد. مجموعه تمبرهای شیر و خورشید او در سال ۱۹۹۹ در نمایشگاه تمبر جهانی استامبول برنده جایزه "گراند پری" شد که بهترین جایزه تمبر است. ۳ کلکسیون از نمونه‌های شیر و خورشید تا به حال جوایز گراند پری را گرفته‌اند .

هر کسی که بتواند تکه‌های بیشتری را جور و مرتب کند مجموعه اش نفیس تر می‌شود و تمبرهای شیر و خورشید چون تغییرات زیادی داشته‌اند، کلکسیون بسیار متنوعی هستند.

تمبرهای شیر و خورشید چند سال چاپ می‌شد؟

حدود سه سال. البته بعد از سری کاردی تا آخر ۱۸۷۸ میلادی

و تمام این اتفاقات طی همین سال‌ها افتاد؟

بله و بعد از آن، نوبت اولین تمبرهای تصویری ایران رسید که تصویر ناصرالدین شاه را دارد.

به غیر از تمبرهای شیر و خورشید، چیز دیگری هم هست که مورد توجه مجموعه دارها باشد.

بله پاکت‌های پستی آن دوره هم جذابیت زیادی دارد. پاکت‌هایی که تمبر آنها با ضربدر کشیدن روی آن باطل شده است. چون اول استفاده از تمبر مرسوم شد و بعد مهر ابطال مورد استفاده قرار گرفت. حتی پاکت‌هایی که قبل از ورود تمبر با پرداخت پول به مقصد می‌رفت، هم برای مجموعه دارها جذاب است، بسیاری از آنها این پاکت‌ها را جمع می‌کنند. اما چون نمونه‌های تمبر خورده آنها تقلبی دارد، نمی‌توان به راحتی به آن اعتماد کرد.

گاهی تمبرهای سری باقري را روی پاکت‌های آن دوران می‌چسبانند و یک ضربدر هم روی آن می‌کشند. هر دوی آنها قدیمی است اما اصالت ندارد. وقتی تقلب‌ها شروع شد این پاکت‌ها از ارزش افتاد و قیمت شان کم شد. پاکت‌های سری کاردی به بعد در صورت اصالت بسیار کمیاب و با ارزش هستند.

باز هم موارد دیگری هست که تمبرهای شیر و خورشید را با ارزش کند؟

هر چیزی که تمبر را متفاوت و منحصر به فرد کند به ارزش آن می‌افزاید. مثلاً اگر گوشه‌ای از آن چاپ نشود. یا در تمبرهای شیر و خورشید گاهی کاغذهای تمبر که خراب می‌شد آن را پشت و رو می‌کردند و دوباره پشت آن را تمبر چاپ می‌کردند. چند نمونه هم از این تمبرهای چاپ دورو باقی مانده است. این‌ها تمبر شما را استثنایی می‌کند.

فکر می‌کنم اگر این داستان را دیگران هم شنیده بودند حتماً به این بازی تمبرها و مجموعه داری علاقه‌مند می‌شدند.

ارزش هر چیزی به اطلاعاتی است که از آن داریم. شاید با ارزش ترین اشیا دنیا اگر آگاهی و اطلاعی درباره آن نداشته باشیم، در نظرمان بی مقدار باشد. اما زمانی که حتی یک جمله از آن می‌شنویم برایمان مهم می‌شود. شاید تمبر شیر و خورشید تا امروز برای شما فقط یک تمبر بود و اگر گوشه خیابان هم می‌افتاد اهمیتی برای تان نداشت. اما قطعاً از امروز به بعد چنین نخواهد بود. اطلاعات است که ارزش هر چیزی را در نظر شما بالا و پایین می‌برد.